

CIGÁNYZENEI HATÁSOK LISZT FERENC MŰVÉSZETÉBEN

„Kertemből a kilátás olyan, hogy kontinentális vidéken ritkítja párját. Há-
zam egy kis lejtős magaslaton áll, az előtéren észak felé sima, nagy térség,
zöld rétekekkel és tölgyfa csoportozatokkal, a térséget a Lápos vize kígyózza
végig, s egy magaslatról egész futása látható, mint ő mondá a kanyargó
Szamosról: „Mint egy odafagyott villám” A másodtéren, a Láposon túl
lankás dombok szilvafákkal beültetve, felettök egy fennsík, óriás tölgyer-
dőkkel; tiszta időben tizennyolc falunak fehér tornya látszik, s minden falu
kertjei fákkal úgy beültetve, mintha erdők közepén állanának; harangjaik
hangja elhallatszik hozzánk a völgybe, s szép időben a nagybányai ha-
rang is idáig zúg” (Teleki,1958) E szavakkal festi le gróf Teleki Sándor
koltói kastélyát, ahol egykoron Petőfi is a mézesheteket töltötte Szendrei
Júliával „Idejöttünk Koltóra. Ez egy kis falu Kővár vidékén, a Lápos-völgy-
ben, Nagybányától egy órányira, délre. A táj olyan szép, mintha az én kép-
zeletem után alkotta volna a természet.” (Teleki. 1958)

Gróf Teleki Sándor emlékiró Kővár vidék kapitánya, majd az erdélyi
hadsereg felügyelője volt. Emlékirataiban Liszt Ferencsel való kapcsolatá-
ról, barátságukról így emlékezik „Emlékezz vissza, a minap, ezelőtt har-
mincnégy évvel, Berlinbe jövé, a művészetnek azon fokán állottál már ak-
kor, melyet csak Phidiasz, Rafael, Angelo Mihály és te közelítettetek meg.
Én szerény igénytelen student voltam a berlini egyetemen, s magyar társa-
immal és más burschokkal tanulgattam keveset és kneipoltam sokat. Te
megérkeztél hírneved és dicsőséged fényárjában; büszkék valánk rád, mert
magyar valál.” Ebben a levélben felelevenedik Liszt és Teleki első találko-
zása, amikor Liszt Berlinbe koncertkörútra érkezik. 1846 őszén jár először
Erdélyben, ahol több nagyvárosban ad koncertet, Temesváron, Lugoson,
Aradon, Szebenben, Kolozsvárott, Nagyenyeden, Bukarestben. Az „Erdélyi
Híradó” beszámol Liszt jótékonysági koncertjéről, melyet Kolozsvárott
adott. A koncerten befolyt pénzüsszegeből 700 forintot adományozott főként
szegények javára. Gróf Teleki Sándor kolozsvári házában egy estélyt rende-
zett Liszt tiszteletére, ahová Liszt kérésére cigánymuzikusokat is hozott,
Pócsi Lászlót és bandáját. Itt ismerte meg Liszt az akkoriban nagyon divatos
„koltóit” Ennek a hatása tükröződik Magyar fantázia című művében. Ez a
tánc a nemzeti romantika idején fontos szerepet töltött be. Erősítette az ösz-
szetartozást, szerepet játszott a nemzeti értékek felismerésében és lehetővé

tette az érzések kifejezését. Kialakulásának eredete egészen a 18. századig nyúlik vissza a magyar verbunkosig. A zene lüktető, szinkópált ritmusú variációi páros ütemben hangzanak.

Liszt kedvelte a cigánymuzsikusok játékát, feltehetően már gyermekkorában találkozott cigányzenével. Nagy csodálója volt Bihari Jánosnak a verbunkos stílus jeles képviselőjének, akit 1822-ben ismert meg. Cigányokról, cigányzenéről írott könyvében így rajzolja meg alakját „Bihary főleg azon virtuozitás által tűnt ki, mellyel a nemzeti zenét előadá; ő ezt szabadon magyarázá s mindannyszor újra rögtönözni látszott azt. Játékát, bárha az tele volt azon vad hévvel, mely nélkül magyar hallgatóságot nem lehet elragadni, nem halmozá el dagályos cifrázatokkal, s némely dallamokat egész egyszerűen játszott, de oly kifejezéssé, mely szívet megragadott. A friss magyarokat hatalmas, részegítő tüllel adá elő, a lassúkat mélyelégiai melankóliával, mely még a szakzenészekre is mély benyomást tett, kik pedig azt csak a hangjegy álláspontjából ítélik meg. Akkor szokás volt a frisseket úgy mint lassúkat ismételni; most úgy látszik az egész nemzeti zenét a csárdásokban pontosították össze.” (Liszt, 2004) A verbunkos zenének változatos zenei szókincsében ötvöződik Kelet és Nyugat. A bővített másod megtalálható a krimi-tatár, arab, cigányos-balkános erdélyi dallamokban A „bokázó-zárlatok” nyomai fellelhetőek lengyel polonézekben, mindezekhez kapcsolódik a cigány muzsikusok kötetlen előadásmódja, a hegedűs, a cimbalmos, a klarinétos cifráival. Liszt magyarországi hangversenyein gyakran rögtönzött a verbunkos szerzőktől átvett dallamokra, népies melódiákra. A cigányzenei inspirációk hatását a rapszódiaik jól tükrözik 1847 és 1853 között 15 rapszodiát komponált. A „rapszódia” szó jelenthet egyrészt nemzeti énekmondót, másrészt virtuóz rögtönzés kifejezője. A verbunkos, hagyományos lassú-friss kétrészségben ölt formát, melyben a szerzőnek, előadónak a hagyományos stíluselemek igen virtuóz csillogtatására ad lehetőséget, egyre fokozó keretben Verbunkos jellegzetesség e művekben, hogy a szöveges dallam eredeti karakterét elveszíti és egy hangszeres fantáziaszerű tagolódás, darabokra törés jellemzi. Liszt ezekben megrajzolja cigánymuzsikusok játékát is, ahogyan a dallamokat minél díszesebben, cifrázatokkal írják körül. Ezeket a kompozíciókat a kötetlen előadásmód, a szeszélyes, pillanatnyi, ötlet szerinti tempóváltások, váratlan hangulatváltások teszik jellegzetessé. Liszt a rapszódiaik közül hatnak elkészítette zenekari feldolgozását is. A Magyar fantázia című versenymű a 14. rapszódia, korai kiadatlan változatának a 21. Magyar rapszódia változata. Ez a mű is őrzi a kötetlen szerkezetet. Zenei anyagának két fő eleme a „daru-téma”, „Magasan repül a daru”, népies műdal és a kuruc időkből származó Rákóczi-nóta, amely a 18 században elbűjtatva van jelen, a 19 században felszínre kerül,

Mátray Gábor gyűjteményében lelhető fel. A Rákóczi-motívum fontos szerepet játszik a kompozíciós munka során, elválaszt és összeköt, a kadenciákban önálló anyagként jelenik meg, míg a tematikus részeknél ellenszólalm lesz. A klarinét a 19. században nosztalgiaszerűvé lett, mintegy ezzel is szimbolizálva a kuruc örökséget. A Magyar fantázia frisse a „koltói csárdás”, mely Kolozsvárott nagy hatással volt Lisztre, Pócsi László bandájának előadásában. „Lisztnek szemei kigyulladtak, ujjaival pattogatott s belekiáltotta nótába. Mi pedig aprózni kezdtük s hajtattuk reggelig A nagy mester zongorája mellé ült, mi apróztuk s ameddig mi hajtottuk, ő megírta első magyar ábrándját.” (Lakatos, 1961) Az erdélyi cigánybandák egy korábbi verbunkos zenei hagyományt őriztek meg. Ezek a cigánymuzsikások hagyományos magyar népzenei játszottak Repertoárjuk, hangszerkezelésük eltért a városi cigányok játéktól. Hangszerkezelésükre egy középkori eredetű régies tartásmód volt jellemző, hegedűjüket a mellkashoz fogva tartották, így nemcsak könnyebb játékmód vált lehetővé, hanem egy élesebb hangzást is eredményezett, ami különösen fontos volt a tánc kísérethez. Játékuk improvizatív volt, eltérően a városi cigányzenészek játéktól, akik egyre inkább elveszítették rögtönző képességüket a rögzített zenék által. Liszt erdélyi útja során, erdélyi és román cigányok közt kerülhetett legközelebb a népzene közelségébe, melyben átélhette annak kifogyhatatlan, gazdag díszítő, rögtönző művészetét és amelyben megsejthetett egy nagyobb kelet-európai zenei világot.

„Liszt idejében azonban senki sem volt, aki ismerte volna és kevesen voltak, akik legfeljebb sejtették a népzene különálló létezését és gyökereiből magyarságát. Liszt maga is a legjobb meggyőződése és tudása szerint írt lélekek és nemcsak külsőségekben magyar muzsikát.” (Gárdonyi, 1961) A cigányzenekarok külföldön is elterjedtek, a hivatásos cigányzenészek, mintegy a zenei közízlés terjesztői is voltak, akik az adott terület zenéjét játszották. A személyes igényekhez is alkalmazkodó zenélésük, hangszereik folytán népszerűvé váltak. Azonban különbség van cigányzene és cigány népzene közt. A 19. század végén megindul egy tudományos igényű népzene-kutatás, amely az autentikus népzene feltárását tűzi ki céljául. „Nem „cigány” eredetű melódiákkal volt dolga Lisztnek, hanem mindenképpen a magyar szellem megnyilatkozásaival. Kétségtelen, hogy a dallamkincs, amit Liszt feldolgozott, nem a magyar szellem legősibb és legeredetibb megnyilatkozásaiból eredt, mindazonáltal cigányos eredetűnek legfeljebb az előadásmód bizonyos modorosságai nevezhetők, nem azonban maguk a dallamok.” (Gárdonyi, 1936)

„Liszt művészetének egész arzenálja Liszt szellemének teljes széleskörű orientációja, a maga egységében és teljességében, Bartók és Kodály fellépé-

sével a magyar zenében töltötte be diadalmasan nagy történelmi hivatását.”
(Tóth, 1940)

Irodalom

- Gál György Sándor (1979): Liszt Ferenc életének regénye Zenemű Kiadó, Budapest
Gárdonyi Zoltán (1936): Liszt Ferenc magyar stílusa Országos Széchenyi Könyvtár, Budapest
Hamburger Klára (2000): Liszt cigánykönyvének magyarországi fogadtatása, 43 évf.12.sz.20-25.o.
Kroó György (1966): Muzsikáló zenetörténet III. kötet Gondolat Kiadó, Budapest
Lakatos István (1961): Újabban talált Liszt-émlékek Kolozsvárott, Magyar Zene Zenetudományi folyóirat1.évf.7-8.szám
Liszt Ferenc (2004): A cigányokról és a cigány zenéről Magyarországon Magyar Mercurius Kiadó, Budapest
Mátray Gábor (1954): A Muzsikának Közönséges Története és egyéb írások Magvető Könyvkiadó, Budapest
Sárosi Bálint (1971): Cigányzene... Gondolat Kiadó, Budapest
Teleki Sándor (1958): Teleki Sándor Emlékezései (Magyar Századok szerk. Tolnai Gábor) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
Tóth Aladár (1940): Liszt Ferenc a magyar zene útján Magyar Kórusművek, Budapest